

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет "Запорізька політехніка"**

**Методичні рекомендації з планами семінарських занять
для студентів усіх спеціальностей
денної форми навчання
з дисципліни
"Історія України в персоналіях"**

2020

Методичні рекомендації з планами семінарських занять для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання з дисципліни "Історія України в персоналіях"/ Укл.: М.В. Дєдков, Г.І. Шаповалов, Л.В.Турчина, І.М. Спудка та ін. - Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. –50 с.

Укладачі

М.В. Дєдков, професор, канд.іст.наук;
Г.І. Шаповалов, професор, д-р іст. наук;
Л.В.Турчина, доцент, канд. іст. наук;
І.М. Спудка, доцент канд.іст.наук;
Б.А. Бровко, доцент, канд.іст.наук;
В.М. Чоп, доцент, канд.іст.наук;
О.А. Чумаченко, доцент, канд.іст.наук;
Д.І. Мозуленко, старший викладач;
А.А. Коянс, асистент.

Рецензент:

П.О. Бідзіля, канд. іст.наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету

Відповідальний за випуск: М.В. Дєдков, професор, канд.іст.наук.

Затверджено на засіданні кафедри українознавства та загальної мовної підготовки, протокол №12 від 25.05.2020 р.

Затверджено на засіданні Науково-методичної ради Гуманітарного факультету протокол № 6 від 0.06.2020 р.

Зміст

Вступ	4
1. Семінар №1. Давня Русь та її політики	5
2. Семінар №2. Провідники Запорозького козацтва	11
3. Семінар №3. Поступове знищення автономії Гетьманщини (кінець XVII-XVIII ст.)	18
4. Семінар №4. Формування модерної нації: друга половина XIX ст. – початок XX ст.	24
5. Семінар №5. Міжвоєнний період в українських реаліях	30
6. Семінар №6. Десталінізація в Україні	41
7. Семінар №7. Україна: відновлення незалежності	46

Вступ

Дана розробка є результатом колективної творчості викладачів історичної секції кафедри українознавства та ЗМП. Вона містить матеріали, які допоможуть студентам при підготовці до семінарів з дисципліни "Історія України в персоналіях".

Показово, що для якісного засвоєння матеріалу, студенту необхідно попередньо ознайомитися з текстом методичних порад, прочитати тексти з рекомендованої літератури, відповісти на тестові завдання.

Семінар №1. Давня Русь та її політики

План

1. Аскольд, Дір, Олег та Ігор – засновники давньоруської держави.
2. Ольга – перша правителька-дипломат. Святослав – "козак на престолі".
3. Володимир Великий – хреститель Русі. Ярослав Мудрий – "тесть Європи".
4. Князі удільного періоду (Ярославичі, Ольговичі, Мономаховичі).

Теми рефератів

1. Концепції походження держави та назви "Київська Русь".
2. Соціальна структура суспільства в Київській державі.
3. Помста княгині Ольги древлянам за вбивство чоловіка.
4. Кочові племена в історії формування Київської Русі.
5. "Руська правда" як перший юридичний кодекс.

Література

1. Історія України. Комплексне видання: посібник / О. П. Мокрогуз, А. О. Єрмоленко, О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. Київ : Літера. 2015. 224 с.
2. Історія України: навчальний посібник. / В. Ф. Панібудьласка, В. Ф. Деревінський, А. В. Тороп та ін. Київ : КНУБА. 2010. 140 с.
3. Комаринська З. М. Історія України: навч. посіб. / З. М. Комаринська. Львів : Магнолія. 2006. 451 с.
4. Лазарович М. В. Історія України: навч. посіб. / М. В. Лазарович. 3-тє вид. Київ : Знання. 2014. 685 с.
5. Литвин В. Історія України: підручник / В. Литвин. 5-тє вид., доп. Київ : Наук. думка. 2016. 829 с.

1. Розпочати перше питання слід з головних ознак існування державності в ранньосередньовічному суспільстві. Виразні свідчення про це стосовно Руської землі історичні джерела подають з 60-х рр. IX ст., тобто з часу князювання Аскольда. Студенти повинні охарактеризувати постать останнього князя династії Києвичів, наголосивши, що Аскольд, змінив при владі свого брата Діра.

Потрібно зупинитися на його внеску в розвиток майбутньої держави. Укажіть, чому неодноразові великі походи на Константинополь і договори, що уклалися між київським князем і Візантією, мали таку вагу в тогочасному світі.

Необхідно відповісти на питання, яка політика князя викликала нарікання з боку племінної аристократії та волхвів – служителів дохристиянського релігійного культу, і призвела до політичної кризи, яка завершилася династичним переворотом.

У 862 р. варязький вождь Рюрик став князем в ільменських словенів. Студенти мають пояснити, за яких умов його наступник Олег прийшов до влади, проаналізувати його політику на престолі. А також відповісти на запитання, у чому полягала сутність його відомих слів: «Хай буде Київ матір'ю градам руським»? Необхідно приділити увагу визначним походам князя на Візантійську імперію, наголосивши на наслідки перемоги Давньої Русі. На завершення слід висвітлити легенду, що завершила життя першого князя об'єднаної держави.

Після смерті Олега у 912 р. великим князем київським став Ігор Старий (Рюрикович), який продовжив політику свого попередника, спрямовану на посилення центральної влади, на об'єднання всіх східнослов'янських земель. Студенти повинні встановити послідовність подій, пов'язаних з постаттю Ігоря. Які східнослов'янські племена були підкорені князем? Чим завершилися два походи проти Візантії? Завершити доповідь бажано походом Ігоря на столицю племені древлян, який став причиною загибелі князя.

2. Студенту на початку відповіді потрібно наголосити, що на момент смерті Ігоря, його сину Святославу було всього 3 роки і тому влада перейшла до вдови князя – Ольги. Княгиня виявила себе енергійною та вольовою правителькою. Потрібно назвати причини, які призвели до військового походу на Іскоростень на початку її діяльності. Назвіть, які подальші заходи зміцнили владу київських князів і забезпечили її від повстань васальних князівств.

Необхідно знати, як називалися спеціальні адміністративні центри в різних місцях для збирання данини та нові форми оподаткування.

Ольга посилила зв'язки Русі з сусідніми державами, насамперед з Візантією та "Священною Римською імперією" – Німеччиною, прийняла християнство. Доповідач має згадати обставини, за яких було втілене в життя це важливе рішення.

Становище Русі значно зміцніло за князювання сина Ігоря та Ольги – Святослава. Його княжіння – це суцільний брязкіт мечів, посвист стріл, тупотіння кінських копит і грім слави руського воїнства від Каспійського моря до Балкан. Студенту слід висвітлити військовий досвід видатного полководця тих часів. Подумайте, чому знищення Хозарського каганату стало загрозою Русі зі сторони вороже налаштованих кочовиків.

Дайте відповідь на запитання, що послугувало причиною докорів київських бояр у бік Святослава: "Ти, княже, чужої землі шукаєш, а свою занехаяв"? Висвітліть трагічну смерть князя. Чому вона стала своєрідним символом відходу в минуле першого періоду історії Київської держави?

На завершення слід пояснити, що собою представляла держава князя Святослава. На цьому етапі, в IX-X ст., склалася дружинна форма державності: основою політичної організації була взаємозалежність і співробітництво князя і дружини. Вони разом підкоряли землі, збирали данину, чинили суд і розправу. У взаємодії з дружиною і племінною знаттю провідна роль належала київському князю, але часто це була роль скоріше воєначальника, ніж політика. Постать Святослава Ігоревича є яскравим прикладом державного діяча цього періоду.

3. Відповідаючи на третє питання, необхідно зупинитися на загальних рисах розвитку суспільства на початку другого періоду Давньої Русі. Процес об'єднання всіх давньоруських земель в одній державі завершився в X ст. Панівним верствам було зрозуміло, що лише зброєю можна об'єднати різні племена і втримувати їх в покорі. Тому еволюція держави йшла в напрямку розгалуження системи намісників та їх гарнізонів, а пізніше сюди долучилося і виконання різних адміністративних та суддівських функцій.

Студент має звернути увагу аудиторії, що певної завершеності державотворчі процеси досягають при Володимирі Великому, коли в 988 р. було проведено адміністративну реформу та запроваджено християнство. Потрібно проаналізувати причини та наслідки цих нововведень. Крім адміністративної та релігійної Володимир провів ще й військову та судову реформи. Розкрийте їх сутність та значення для держави.

У прийнятому "Уставі святого князя Володимира, крестившаго руськую землю, о церковних судах" було визначено місце церкви в

державі, джерела її матеріального існування, сфери юрисдикції. Необхідно виокремити основні проблеми, які вирішив князь за його допомогою.

Зусилля Володимира зі зміцнення держави продовжив Ярослав Мудрий. Як і батько, він піклувався про безпеку кордонів: відвоював у поляків західноруські землі. У чому проявлялися зазначені напрямки діяльності князя? Особливої уваги заслуговує 1036 р. Доповідач має висвітлити події, пов'язані з ним. Які наслідки вони мали для Русі?

З ім'ям князя пов'язано створення першого писемного кодексу законів "Руська правда". Потрібно відповісти на запитання, що він закріплював і регламентував?

Політика Ярослава сприяла успішному розвитку ремесла, торгівлі, бурхливому зростанню економічної могутності і політичного впливу міст. Студент повинен розглянути основні дії Ярослава в цих напрямках.

Важливе місце в зовнішній політиці князя займало укладання вигідних союзів та угод шляхом династичних шлюбів. Назвіть нащадків Ярослава, які в результаті одружилися з представниками іноземних династій.

Завершити доповідь слід аналізом заповіту видатного князя. Як він вплинув на подальшу долю Руської держави?

4. Після смерті Ярослава Мудрого троє його старших синів уклали союз і спільно, триумвіратом, керували державою майже 20 років. Доповідач має назвати представників Ярославичів, зупинившись на характеристиці їх постатей.

Однак, далі спалахнули чисельні міжусобиці, чим відразу ж скористалися кочовики. Завданням тогочасної політичної влади стало, з одного боку, встановлення порядку і згоди між князями, а з другого – об'єднання всіх на боротьбу із зовнішніми ворогами, насамперед з половцями. Проаналізуйте діяльність "Триумвірату" в цьому напрямку. Яким чином князі призупинили повстання в Києві, яке спалахнуло проти них?

Студент повинен наголосити, що ніхто з князів не діяв так чітко і послідовно в напрямку подолання децентралізації держави як Володимир Мономах. За його ініціативою та активною участю відбулося три з'їзди князів Русі. Назвіть їх, та дайте загальну характеристику.

Володимир Мономах чимало зробив для впровадження в Давньоруській державі шанування права, законів. Він скликав при собі Раду, що складалася з тисяцьких людей своєї дружини, яка прийняла ряд соціально-економічних законів. Проаналізуйте документ, який доповнював "Руську правду".

Важливим історичним джерелом стало укладене Володимиром Мономахом "Поучення дітям". Про що в ньому йдеться, та які наслідки викликав зазначений документ?

Після смерті князя влада перейшла до його сина Мстислава. У чому полягала сутність його політики? Що відбулося із державою після його загибелі?

Одночасно з Мономаховичами за Київський престол сперечалася династія Ольговичів, вотчиною яких було Чернігівське князівство. Назвіть представників цієї гілки князів. У якому літописі вперше згадано Ольговичів?

Підбиваючи підсумок, студент повинен висловити власну думку щодо діяльності згаданих князівських династій. Хто, на вашу думку, проявив себе як гарний політик та реформатор?

Тестові завдання до семінару №1

1. Який князь об'єднав Південну та Північну Русь в єдину державу?

- а) Аскольд;
- б) Ігор;
- в) Олег;
- г) Володимир.

2. Назвіть князя, який попереджав своїх супротивників словами "Іду на Ви"?

- а) Олег;
- б) Святослав;
- в) Володимир Великий;
- г) Володимир Мономах.

3. На честь якої події побудовано Собор Святої Софії?

- а) хрещення Русі;
- б) одруження Володимира Великого;
- в) створення Київської митрополії;
- г) остаточна перемога над печенігами.

4. Хто з представників "Тріумвірату Ярославичів" мав зайняти Київський престол після смерті батька?

- а) Святослав;
- б) Ізяслав;
- в) Всеволод;
- г) Святополк.

5. В якому році відбувся Любецький з'їзд ?

- а) 1085 р.;
- б) 1097 р.;
- в) 1113 р.;
- г) 1025 р.

Семинар №2. Провідники Запорозького козацтва

План

1. Байда Вишневецький – засновник Запорозької Січі.
2. Козацько-селянські повстання кінця XVI ст. (К. Косинський, С. Наливайко).
3. "Доба героїчних походів", відновлення православ'я (П. Сагайдачний).
4. 20-30-ті рр. XVII ст. – спроба вирішити соціально-економічні проблеми (Повстання Марка Жмайла, Тараса Федоровича (Трясила), Івана Сулими, Павла Бута (Павлюка), Якова Остринина та Дмитра Гуні).
5. Іван Сірко – кошовий отаман Війська Запорозького Низового.

Теми рефератів

1. Дипломатія Дмитра Вишневецького.
2. Загальне та особливе у повстаннях К. Косинського та С. Наливайка.
3. Роль П. Сагайдачного у відновленні Православної церкви в Україні.
4. Загальне та особливе у повстаннях 20-30-их рр. XVII ст.
5. Правда та небувальщина в розповідях про І. Сірка.

Література

1. Історія України. Комплексне видання: посібник / О. П. Мокрогуз, А. О. Єрмоленко, О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. Київ : Літера, 2015. 224 с.
2. Історія України: навчальний посібник. / В. Ф. Панібудьласка, В. Ф. Деревінський, А. В. Тороп та ін. Київ : КНУБА. 2010. 140 с.
3. Комаринська З. М. Історія України: навч. посіб. / З. М. Комаринська. Львів: Магнолія. 2006. 451 с.
4. Лазарович М. В. Історія України: навч. посіб. / М. В. Лазарович. - 3-тє вид.. Київ : Знання. 2014. 685 с.
5. Литвин В. Історія України: підручник / В. Литвин. 5-тє вид., доп. Київ : Наук. думка. 2016. 829 с.

1. На початку відповіді треба надати загальну характеристику українському козацтву як історичному явищу. Для цього необхідно розібратися у причинах виникнення козацтва наприкінці XV ст.–початку XVI ст. (умовна дата, яка прийнята в історіографії – 1492 р. – поясніть, чому саме цей рік, що ще сталося у світовій історії цього року?). Як на появу козацтва впливала економічна, соціальна та релігійна ситуація у Великому князівстві Литовському та Польщі (внутрішня причина виникнення козацтва) та агресивна зовнішня політика Кримського ханства та Османської імперії (зовнішня причина виникнення козацтва)? Які були взаємовідносини між Великим князівством Литовським та Москвою на середину XVI ст. Відповіді на ці питання дозволяють побачити діяльність Д. Вишневецького на широкому історичному тлі.

Дмитро Вишневецький походив з великокнязівського роду Гедиміновичів, мав великі маєтності на території Галичини (сучасної Тернопільщини) й обіймав високі адміністративні посади у Великому князівстві Литовському. Ставши наприкінці 1540-х рр. канівським та черкаським старостою, він майже без допомоги уряду збудував на о. Мала Хортиця (русло Старого Дніпра біля північно-західного берега о. Хортиці) замок, який став своєрідним прототипом козацького укріплення, предтечею пізніших та сталих козацьких Січей, що виникли на правому березі Дніпра, у районі сучасного Нікополя з 1570-х рр. У сучасній історіографії цей замок вважається першою Запорозькою Січчю, яка існувала приблизно у 1552-1556 рр.

Будівництво та керівництво першою Запорозькою Січчю вважається апогеєм життєвого шляху Д. Байди, але крім цих подій були складні відносини з державними інституціями Великого князівства Литовського, які привели до великої кількості конфліктів, спроби перейти на службу до московського царя Івана Грозного, яка тривала недовго, постійна ворожнеча з кримськими татарами, дипломатичні та воєнні відносини з Османською імперією (похід у Молдову), які закінчилися мученицькою смертю Д. Вишневецького у Стамбулі, що описується у відомій народній думі. Тобто життя Д. Вишневецького відбувалося на широкому та складному історичному тлі подій середини XVI ст. в різних країнах Східної Європи.

Наприкінці відповіді бажано прослідкувати, що сталося з нащадками Дмитра «Байди» Вишневецького впродовж наступного

століття, коли поступово українські шляхетні роди полонізувалися та переходили до католицизму (О. Вишневецький розгромив К. Косинського, Я. Вишневецький – захисник Речі Посполитої під час Національної Революції Б. Хмельницького).

2. Козацько-селянські повстання кінця XVI ст. є апогеєм розвитку України у складі Речі Посполитої другої половини XVI ст., тому на початку цього питання треба надати характеристику даному періоду. Після Люблінської унії 1569 р. починається різнобічний жорсткий тиск польської влади та католицизму на українців, який приводить до закріпачення селян (фільварки), полонізації української аристократії та спробі у 1596 р., за допомогою Берестейської унії, ліквідувати православну церкву в Україні. Всі ці події викликали неоднозначну реакцію українців. З одного боку, йде процес полонізації та покатоличення української аристократії та спроб створити реєстрове козацтво на державній службі, яке повинно було стати опорою влади у Наддніпрянщині, з іншого боку, зорганізується та посилюється спротив польському тиску зі сторони православного духовенства, міщанства та козацтва. Для даного питання найбільш важливою є проблема саме різноплановості козацтва як соціальної групи, що тільки формується у цей час, бо у повстаннях беруть участь різні групи козаків (реєстрові, запорожці та ін.).

При розборі цього питання необхідно використовувати мапу, щоб орієнтуватися в локалізації ходу повстань, чітко знати місце знаходження Січей цього часу – правий берег Дніпра в районі сучасного Нікополя, рух козацьких та польських державних загонів понад Дніпром, з відходом на Поділля, Правобережжя та Лівобережжя, Галичину та Волинь. Це ж положення щодо подібного використання мапи стосується також 4 питання семінару.

Ватажок першого повстання 1591-1593 рр. Криштоф Косинський був гетьманом реєстрового козацтва, тобто був на службі у Польської держави, але особисті непорозуміння з О. Вишневецьким та загальна обстановка зробили його керівником повстання. Така ситуація буде часто повторюватися впродовж наступного півстоліття – представник козацтва, який на початку є лояльним державній владі, виступає проти неї. Тобто в цих повстаннях є елементи не тільки національно-визвольної боротьби, але й громадянського протистояння між підданими польського короля.

Северин Наливайко, який став керівником другого повстання 1594-1596 рр., мав багатий досвід участі у всіляких військових заворушеннях. На початку повстання він керував козацьким загonom, який був зібраний зі згоди польської влади для боротьби з татарами та турками, але після вдалого походу на Молдову, почалося протистояння з поляками у 1594 р.

Студентам необхідно визначити, як особистий досвід, рівень харизми керівника допомагав обом ватажкам козацько-селянських повстань. Спочатку вони досягали великих перемог, але впродовж повстання приймали помилкові рішення, які призводили до остаточної поразки. Наприклад, С. Наливайко у 1595 р. відходить із загonom до Угорщини, де знову воює з турками, потім підіймає повстання у Білорусі, і тільки у 1596 р. повертається до України, де незабаром був полонений та згодом страчений.

Козацько-селянські повстання кінця XVI ст. перервали еволюційний процес інкорпорації українських земель Польщею, почався етап перманентного протистояння між українським козацтвом та польською владою.

3. У перші два десятиріччя XVII ст. у Речі Посполитій на деякий час активне внутрішнє протистояння між поляками та козаками припинилося, тому що перед державою повстали великі зовнішні виклики. По-перше, відбувалося послаблення Росії як єдиної держави (Смутний час) і поляки, використовуючи козаків, як частину своєї мілітарної сили, зробили спробу підкорити Москву Польщі. Після тривалих конфліктів цього зробити не вдалося, але Москва на довгий час стала другорядним гравцем у Східній Європі. По-друге, на початку 1620-х рр. відбувається потужний наступ Туреччини проти Польщі, який був відбитий після жорстокого протистояння у Хотинській війні (1620-1621). Королівська влада потребує для вирішення цих завдань громадянського миру в Наддніпрянщині та активного використання козацтва як військової сили, тому в цей час існує деякий політичний status quo в Україні.

Бойова активність козацтва у цей час випліскується у постійні сутички з Кримським ханством та Османською імперією, та має назву "Доба героїчних походів".

Найбільш вдалі походи козаки зробили під керівництвом Петра Конашевича-Сагайдачного, який походив зі старовинного православного шляхетського роду, навчався в Острозькій академії,

наприкінці XVI ст. почав козакувати. Використовуючи флот з "чайок" та тактику партизанської боротьби, козаки впродовж десятиріччя жорстко атакують татар і турок в різних місцевостях Чорного моря, яке на цей час є внутрішнім для Османської імперії. Студентам необхідно назвати місця найбільш відомих походів та показати їх на мапі.

Цей досвід боротьби з турками дуже допоміг під час прямого протистояння з Туреччиною – Хотинська війна, в якій загопи козаків на чолі з П. Сагайдачним відіграли головну роль в остаточній перемозі Польщі.

Використовуючи свій авторитет та наявність реальної військової сили, яка була потрібна Польській державі, П. Сагайдачний своїми діями відновив православ'я в Україні та мав неофіційний режим автономії для Війська Запорозького у складі Речі Посполитої.

Наприкінці відповіді студентам пропонується зробити висновок про значення діяльності П. Сагайдачного в історії України. Наскільки його діяльність можна порівнювати з державотворенням Б. Хмельницького?

4. Козацько-селянські повстання 1620-1630-х рр. – це спроби козацтва знайти достойне місце в рамках системи Польської держави, поєднання спроб пошуку внутрідержавного компромісу та проявів соціального егоїзму шляхти та національно-релігійної зверхності поляків. Козацька старшина бажала стати рівнею польській шляхті та не думала руйнувати Польську державу, яка на той час була найбільш сильною державою у Східній Європі. Така ж ситуація була характерна і на початку Національної революції під керівництвом Б. Хмельницького.

Студентам пропонується розповісти про роль козацьких ватажків Марка Жмайла (1625), Тараса Федоровича (Трясило, 1630), Івана Сулими (1635), Павла Бута (Павлюка), Якова Острянина та Дмитра Гуні (1637-1638) під час козацько-селянських повстань, показати на мапі їх локалізацію. Обов'язково треба згадати етапи життєвого шляху Б. Хмельницького у цей час.

5. Останнє питання семінару стосується зовсім іншої епохи, ніж попередні. Національна революція середини XVII ст. повністю змінила політичну ситуацію в Україні. Українське суспільство другої половини XVII ст. було роз'єднано кількома рівнями протиріч: боротьба за владу між різними групами козацької старшини, які

спиралися у цій боротьбі на зовнішні сили інших держав, протиріччя між двома осередками української державності – Гетьманщиною та Запорозькою Січчю, міжстанові протиріччя – спроба козацької старшини зайняти місця польської шляхти, широкий наступ на права простих козаків та вільного селянства. Поєднання цих суперечностей зробило українське суспільство нестійким, роз'єднаним, неспроможним відповідати на зовнішні виклики.

Запорозька Січ, у цей час окреме державне утворення, яке бере активну роль в подіях Руїни, але продовжує виконувати свою роль захисника українського народу від турецько-татарської загрози. Тим більш, саме на 1670-1680 рр. приходить останній серйозний наступ Османської імперії на своїх північних сусідів (Східна Європа – Чигиринські походи (1677, 1678), Західна Європа – осада Відня (1683)). Запорожці активно протидіяли туркам та татарам у цій навалі. Саме протистоянням з ними набув авторитету найбільш відомий кошовий отаман Війська Запорозького Низового Іван Сірко (бл.1610-1680). Відомо, що турки та татари називали його "Урус-шайтан".

Він стає самостійною та відомою фігурою, яка тісно пов'язана з Січчю, під час Визвольної війни. Брав активну участь у політичних подіях Гетьманщини. Студентам пропонується розповісти про це, звертаючи увагу на поведінку І. Сірка на Переяславській раді, його ставлення до політики І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері, І. Брюховецького, П. Дорошенка та І. Самойловича.

Щодо життя та чудесних здібностей І. Сірка існує багато байок, оповідань. Студенту пропонується проаналізувати деякі з них.

Тестові завдання до семінару №2

1. Установіть хронологічну послідовність подій:
 - а) Повстання під проводом К. Косинського;
 - б) Похід козаків під проводом П. Сагайдачного на Кафу;
 - в) Заснування Запорозької Січі Д. Вишневецьким;
 - г) Хотинська війна.
2. Хто з цих особистостей є керівником козацько-селянського повстань 1590-х рр.?
 - а) Марко Жмайло;
 - б) Павло Бут;
 - в) Северин Наливайко;

г) Дмитро Гуня.

3. Хто з цих особистостей навчався у Острозькій академії ?

а) Д. Вишневецький;

б) П. Сагайдачний;

в) С. Наливайко;

г) І. Сірко.

4. Хто з цих особистостей не відноситься до керівників козацько-селянських повстань 1620-1630-х рр.?

а) Марко Жмайло;

б) Павло Бут;

в) Северин Наливайко;

г) Дмитро Гуня.

5. Хто з цих особистостей був дійовою постаттю періоду Руїни?

а) Д. Вишневецький;

б) П. Сагайдачний;

в) С. Наливайко;

г) І. Сірко.

Семінар № 3. Поступове знищення автономії Гетьманщини (кінець XVII-XVIII ст.)

План

1. Іван Мазепа та Пилип Орлик. Конституція Пилипа Орлика.
2. Занепад Гетьманщини: Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол.
3. Клан Розумовських та їх роль в історії України.
4. Опозиційні рухи в Україні XVIII ст. (С. Палій, О. Довбуш, М. Залізняк, І. Гонта).
5. Українські будівничі Російської імперії (Ф. Прокопович, С. Яворський, О. Безбородько).

Теми рефератів

1. Клан Орликів в європейській історії.
2. Григорій Сковорода – початки українства.
3. Російські імператори та їх вплив на становище українців.
4. Петро Румянцев як представник російської адміністрації в українських територіях.
5. Павло Полуботок – захисник українського гетьманства.

Література

1. Плохій С. Брама Європи. Пер. з англ. Р. Ключка. Харків : Клуб сімейного дозвілля. 2016. 496 с.
2. Литвин В. Історія України: підручник / В. Литвин. 5-те вид., доп. Київ: Наук. думка. 2016. 829 с.
3. Лазарович М. В. Історія України: навч. посіб. / М. В. Лазарович. 3-тє вид. Київ : Знання. 2014. 685 с.
4. Історія України: навчальний посібник. / В. Ф. Панібудьласка, В. Ф. Деревінський, А. В. Торопа та ін. Київ: КНУБА. 2010. 140 с.
5. Лазарева А. "За свободу козацької нації, в ім'я спокою Європи" // Тиждень (Київ). 2014. №1. [Електронний документ]. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Society/98523>

1. Іван Мазепа (1687-1709) – сучасник першого російського імператора – Петра I (Романова). Власне гетьманування І. Мазепа почалося з 1687 р., коли він, людина солідного віку, підписав Коломацькі статті з російським урядом. Студентам необхідно довести,

що у цілому це були пересічні статті, які багато у чому обмежували автономні права України. Росія, зі свого боку, чинила диктат на підкорених землях: гетьман не мав права позбавляти старшину керівних посад без дозволу царя; старшина не мала права обирати гетьмана.

Під час військових дій в ході Північної війни (1700-1721) зі Швецією українські козаки у вкрай несприятливих кліматичних умовах будували нову столицю імперії – Санкт-Петербург.

Зміцнення позицій царату в Україні відбулося після переходу частини козаків на чолі з І. Мазепою на бік короля Швеції Карла XII, а конкретніше 27 червня 1709 р. у битві під Полтавою. Студентам необхідно проаналізувати причини такого вчинку гетьмана. І. Мазепа спробував підняти повстання проти засилля московського уряду й відірвати Україну від Росії. Імператор проголосив І. Мазепу та всіх його прибічників зрадниками, наказав ганьбити їх у церквах та перед усім народом.

Після втечі із загоном відданих козаків, І. Мазепа швидко помер у Бендерах (Молдова). Саме там новим гетьманом було обрано Пилипа Орлика. Він став першим за весь час гетьманом України у вигнанні. Для подальшого існування української державності П. Орлик запропонував до прийняття Конституцію України. Першу конституцію у світі. Студентам необхідно чітко визначитися з повною назвою документа, а також виявити її основний зміст.

2. Подальше існування української автономії мало такий вигляд. З 1708 р. функції гетьмана виконував фактично призначений Петром I Іван Скоропадський, за яким наглядала довірена особа Петра I Андрій Ізмайлов. За умови будь-яких негараздів він мав право застосовувати в Україні великоросійські полки.

Нетерпимість Петра I до українців виявилася у ліквідації у травні 1709 р. Запорозької (Старої) Січі. Було заборонено торгувати Гетьманщині із Запорожжям. На території Гетьманщини збувалися "мідні" гроші Росії. Скоротилося друкування книг українською мовою. Цікаво, що імператору й цього виявилось замало. 1722 р. Петро I видав указ про створення в Україні Першої малоросійської колегії з такими функціями:

- нагляд за діяльністю гетьмана, старшини;
- дозвіл на видачу ними розпоряджень щодо управління краєм.

Довідавшись про це, І. Скоропадський занедужав і помер. Петро І заборонив вибори наступного гетьмана. Наказним гетьманом призначили Павла Полуботка (1722-1723), який дуже швидко потрапив за свої незалежні погляди до Петропавлівської фортеці, де за рік помер (1724). Імператор фактично придушив спробу козацької старшини обстоювати свої політичні та соціальні права.

Після смерті імператора у Гетьманщині сподівалися на пом'якшення ситуації з центром. На нове обрання гетьмана пішов у 1727 р. уряд Петра II (1727-1730). Гетьманом обрали відомого у Лівобережній Україні миргородського полковника Данила Апостола. Було укладено традиційні статті-угоди, за якими юридично Гетьманщина вже не визнавалася як самостійна сторона, національні органи влади фактично позбавлялися своїх функцій, бо підмінялися вже російськими установами або сановниками.

Надалі процес інкорпорації Української держави Росією пішов прискореними темпами.

3. Окреме й визначне місце посідає в історії українських земель клан Розумовських. Спочатку Кирило, молодший брат некоронованого чоловіка Єлизавети Петрівни Олексія, 1750 р. був фактично призначений гетьманом. Під враженням від свого чоловіка Єлизавета повернула гетьману всі його рангові маєтки, відновила право самостійного фінансового управління в регіоні, відкликала російських чиновників зі старшинської адміністрації, генерального суду, а також скасувала канцелярію міністерського правління. 1751 р. Сенат видав указ про підпорядкування Запорозької Січі гетьману Кирилу Розумовському. Цими заходами фактично скасовувалися реформи Петра I, Петра II, Анни Іоанівни, а Гетьманщині повертався політичний статус, який вона мала за часів І. Скоропадського.

Сам К. Розумовський став розширювати автономне управління:

- відновив склад генеральної старшини і суду;
- функціонування суспільно-політичних установ;
- реформував торгівлю й судочинство.

Студентам необхідно пояснити, чому сучасний український історик О. Субтельний називає час правління К. Розумовського "золотою осінню української автономії".

1754 р. царський уряд ліквідує кордон між Україною і Московією, припиняє функціонування державних митниць у цьому районі, запроваджує на українських землях загальноімперську митну систему.

У січні 1764 р. Катерина II викликала К. Розумовського до Петербурга і змусила його зректися гетьманства. 10 листопада 1764 р. було видано указ про створення Другої малоросійської колегії на чолі з графом П. Румянцевим. 1765 р. було ліквідовано козацьке самоврядування на Слобожанщині. 1775 р. набув чинності "Маніфест про знищення Запорозької Січі". На початку 1780-х рр. на Лівобережжі теж скасували полковий устрій, замість нього створили намісництва. 1783 р. виходить Указ про розформування українського козацького війська; запроваджується заборона переходів селян, і відбувається юридичне оформлення кріпацтва на Лівобережній Україні та Слобожанщині. Кінцевим акордом ліквідації автономії стала "Жалувана грамота російському дворянству", за якою українська козацька старшина отримувала права та привілеї російського дворянства. Студентам необхідно вказати дату її видання.

4. Опозиційні настрої у середовищі українців проглядалися усе XVIII ст. Часто вони організовувалися й тривали по кілька років. Наприклад, Семен Палій підняв повстання на Правобережній Україні. Розмах та активність повстанців дозволили назвати цей епізод в історії України сучасникам як "друга Хмельниччина". Поясніть, будь ласка, таку думку. На далі, проти С. Палія були застосовані війська, у тому числі українські, під керівництвом І. Мазепи.

Наступний епізод боротьби пов'язаний із Західною Україною, де у Карпатських горах існував рух опришків. Найвідомішою персоною цього руху був Олекса Довбуш. Поясніть, будь ласка, чому цього ватажка порівнюють з англійським Робін Гудом.

Ще одним з проявів української незгоди з правлячою клікою стало повстання гайдамаків. Розпочавшись у 1730-х рр., найбільшого розмаху воно набуло у 1768 р. під назвою Коліївщина. Студентам необхідно пояснити, з якої причини взялася така назва. Очільників останнього звали Максим Залізняк та Іван Гонта. Необхідно з'ясувати, які якості вивели цих людей на керівні позиції та як склалася їх подальша доля. Крім того, потрібно проаналізувати геополітичні тогочасні тенденції, що склалися навколо українських земель.

Наприкінці питання студентам необхідно підвести підсумок з приводу опозиційних настроїв у середовищі українського народу та його прагнення до утвердження власної державності.

5. На відміну від опозиціонерів багато хто з українців намагався вислужитися перед російською короною і брав активну участь в її будівництві. При цьому ці активісти посідали далеко не останні ролі в адміністрації. Починаючи з Петра I, який залучив до своєї когорти видатних українців Ф. Прокоповича, С. Яворського. Ці люди сприяли розбудові Російської імперії та вважали за честь служити їй. Студентам треба пояснити, чим керувався Петро I, коли запрошував саме цих людей для використання у розбудові власної імперії.

Наступним епізодом можемо вважати діяльність Олександра Безбородька, який дослужився до канцлера Російської імперії – другої особи у Табелі про ранги. Володіючи надзвичайною державною мудрістю, ця особа не вирізнялася приємною зовнішністю. Ходили чутки, що саме через свою зовнішню непривабливість, О. Безбородько так старався на усіх щаблях адміністративних посад, які він обіймав. Студентам необхідно відстежити життєвий шлях О. Безбородька та проаналізувати його успішну кар'єру.

Наприкінці відповіді студенти мусять наголосити, що природня мудрість і хитрість українців сприяли зміцненню Російської імперії.

Тестові завдання до семінару №3

1. Якою була різниця у віці між І. Мазепою та його останньою дружиною Мотрею?

- а) 3 роки;
- б) 12 років
- в) 16 років;
- г) 22 роки.

2. За які "провини" Петро I відправив П. Полуботка до в'язниці?

- а) за те, що з ним зрадила дружина Петра I;
- б) за те, що П. Полуботок шукав захисту від Російської імперії в іноземних державах;
- в) за те, що П. Полуботок не хотів ділитися з Петром I своїми скарбами;
- г) за те, що П. Полуботок виказував занадто велику прихильність до Петра I.

3. Яку роль відіграв старший брат Олексій Розумовський у долі свого меншого брата Кирила?

а) він привів його на гетьманство;

б) він йому заздрив через різницю у статусах;

в) він не відіграв жодної ролі, оскільки Кирило усього досягав самотужки;

г) він зробив його імператором.

4. Скільки людей входило до ватаги Олекси Довбуша?

а) 5-10;

б) 10-15;

в) 15-20;

г) 30-40.

5. Яку посаду обіймав О. Безбородько в Російській імперії?

а) маршал;

б) канцлер;

в) прем'єр-міністр;

г) жодної.

Семінар № 4. Формування модерної нації: друга половина XIX ст. – початок XX ст.

План

1. Громадівський рух Наддніпрянщини (В. Антонович, М. Драгоманов, Г. Галаган, М. Зібер).
2. А. Желябов, М. Кибальчич, С. Перовська – революційні народники та вбивство імператора Олександра II.
3. Суспільно-політичний рух в 60-80-х рр. XIX ст. у Західній Україні (народовці, москвофіли, радикали).
4. Політичне життя в Російській та Австро-Угорській імперіях на початку XX ст.

Теми рефератів

1. Виникнення та діяльність Української парламентської громади в I та II Державних думах Російської імперії.
2. Іван Франко в суспільно-політичному житті Галичини.
3. Михайло Грушевський – видатний український історик та державний діяч.
4. Микола Кибальчич – винахідник першого ракетного двигуна.
5. "Братство тарасівців" та активізація студентського руху в 90-ті рр. XIX ст.

Література

1. Драгоманов Михайло Петрович – учений, політик, публіцист. До 170-річчя від дня народження. [Електронний документ]. Режим доступу: <https://kpi.ua/dragomanov>
2. Кіян О. І. Життєвий та творчий шлях В. Б. Антоновича // Український історичний журнал (Київ). 1991. № 2. С. 64–76.
3. Михайлів Т. В., Михайлів Т. А. Видатні постаті українського державотворення. Довідник. Харків: Основа, 2014.
4. Круглашов А. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ : Парламентське видавництво. 2011. [Електронний документ]. Режим доступу: <https://archive.org/details/Politychna/page/n3/mode/2up>
5. Гайдай Л. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях. Луцьк : Вежа. 2000.

1. Наприкінці 50-х рр. XIX ст. в умовах лібералізації царського режиму відбувається відродження українського національного руху. Одним з центрів відродження стала столиця Російської імперії – Петербург. Українські діячі Петербурга (В. Білозерський, П. Куліш, М. Костомаров) у 1859 р. створили першу українську громаду – культурно-освітню організацію, що мала за мету популяризацію національної ідеї через видання книжок, журналів, проведення вечорів, навчання в недільних школах.

У Наддніпрянській Україні викладачі та студенти Київського університету, серед яких були В. Антонович, П. Чубинський, М. Драгоманов, утворили товариство "Українська громада", яке в 1862 р. налічувало 200 членів. Студентам треба розглянути політичні погляди В. Антоновича.

Київська громада, як і громади, що виникли в різних містах України, головним своїм завданням вважали організацію народної освіти рідною мовою; здійснення наукових розвідок у галузі етнографії, мовознавства, історії; підготовку і видання популярних книжок тощо.

Видання Валуєвського циркуляру 1863 р. та переслідування з боку царських властей призвело до самоліквідації громад та їх офіційної заборони. Проте діячі, віддані справі відродження України, не полишили працю. Основну свою діяльність вони зосередили на досягненні успіху в царині науки або на освітній ниві.

У 1873 р. було відкрито Південно-Західне відділення Російського географічного товариства, яке стає центром українознавчих досліджень. Головою відділу було обрано Г. Галагана, високої освіти сановника з поміщиків Лівобережжя і популярного в Києві мецената, людину, що вболівала за виховання національної інтелігенції. Студентам доречно зосередитись на характеристиці діячів Товариства – Г. Галагана, М. Драгоманова, М. Зібера, Ф. Вовка, П. Чубинського, М. Лисенка.

Студентам необхідно визначити основні заходи Товариства у сфері науки та культури упродовж 1873-1876 рр.

Емський указ 1876 р. став серйозним ударом по українській науці, культурі та українському руху в цілому. М. Драгоманов і П. Чубинський змушені були емігрувати. Але громадівський рух продовжував існувати підпільно, підготувавши підґрунтя для початку політичної боротьби.

2. У 60-80 рр. XIX ст. в Російській імперії був поширений народницький рух, який наприкінці 1870-х рр. розколовся на дві течії – помірковану ("Чорний переділ") і радикальну ("Народна воля"). Студентам варто з'ясувати ідеологічні засади та мету народників.

Засновниками "Народної волі" були радикальні прихильники політичної боротьби з самодержавством – Андрій Желябов, Софія Перовська, Віра Фігнер. Терор було проголошено як один з методів боротьби з самодержавством.

Практична діяльність організації поділялась на пропагандистську і руйнівну. Вся пропаганда підпорядковувалась популяризації серед населення ідеї "демократичного політичного перевороту як засобу соціальної реформи". Програма руйнівної діяльності зводилась до індивідуального терору, в якому народовольці вбачали головний метод боротьби з урядом. Поступово всі зусилля організація спрямувала на підготовку вбивства царя, з успішним здійсненням якого вона пов'язувала надії на захоплення влади.

У 1880-1881 рр. народовольці здійснили кілька невдалих замахів на Олександра II. У 1881 р. керовані С. Перовською терористи вбили Олександра II. Однак очікуваного революційного виступу в країні не сталося. Уряд відповів репресіями. Організатори і виконавці замаху (А. Желябов, С. Перовська, М. Кибальчич, Т. Михайлов) були заарештовані та страчені.

Серед провідних народовольців українського походження виділяється постать Миколи Кибальчича – талановитого хіміка і винахідника. Студентам необхідно більш детально розглянути життєвий шлях та винаходи М. Кибальчича у галузі вибухотехніки, ракетотехніки, друкарської справи.

3. Після поразки революції 1849 р. в західноукраїнських землях наростає соціальне напруження та українсько-польське протистояння. Відповіддю на посилення польського впливу в західноукраїнських землях стало виникнення москвофільської та народовської суспільно-політичних течій.

Москвофільська (русофільська) течія виникає ще 1848 р., а у 1850-ті роки набуває більш чітких, окреслених форм. Її лідерами були Д. Зубрицький, В. Дідицький, М. Малиновський, Д. Добрянський. Соціальну базу становили частина духовенства, поміщиків, чиновництва та інтелігенції, яка орієнтувалася на самодержавну Росію і при цьому не відмовлялася від демонстративної лояльності щодо

Австро-Угорської імперії. Студентам треба з'ясувати ідеологічні основи москвофільства, визначити культурно-освітні товариства та періодичні видання цієї течії.

На протигагу москвофільству формується народовська (українофільська) політична течія. Біля витоків народовства стояли В. Шашкевич, К. Климович, Ф. Заревич, які на початку 1860-х рр. заснували у Львові студентську громаду – один з перших осередків українофільства в краї. Народовська течія сформувалась на демократичних традиціях "Руської трійці", під сильним впливом творчості Т. Шевченка.

Лідери руху Ю. Романчук, О. Барвінський, К. Левицький виступали проти революційних форм боротьби і стояли на платформі толерантного ставлення до Австро-Угорської монархії. Студентам необхідно перерахувати здобутки народовців на культурній ниві і визначити, яке це мало значення для подальшого національного руху.

У середині 70-х рр. XIX ст. відбувається радикалізація та політизація суспільного руху. Розчарована в орієнтації, поглядах та формах діяльності москвофілів та народовців, молода інтелігенція під впливом М. Драгоманова обрала третій шлях для національного суспільного руху – шлях європеїзації, модернізації та демократизації. Саме ці ідеї лягли в основу діяльності, утвореної в середині 1870-х рр. радикальної течії в українському русі. Лідерами цього напрямку стали І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький, які проповідували необхідність переходу до соціалізму.

Студентам необхідно визначити соціальну базу радикалів, їх методи боротьби та значення їх діяльності.

4. Активізація громадсько-політичного життя в Україні на поч. XX ст. створила ґрунт для переростання культурно-освітнього громадського руху в національно-визвольний. Велику роль у цьому відіграло створення українських політичних партій. У 1900 р. з ініціативи групи харківських активістів культурницького і студентського руху Д. Антоновича, П. Андріївського, М. Русова, Л. Мацієвича, Б. Камінського була створена Революційна українська партія (РУП). Програмним документом партії стала брошура "Самостійна Україна" харківського адвоката М. Міхновського. Студентам доречно охарактеризувати політичний портрет М. Міхновського.

У грудні 1904 р. з РУП вийшла група і створила Українську соціал-демократичну спілку (УСДС), яку очолював М. Меленевський. Члени РУП, які залишилися після виходу з неї "Спілки", у грудні 1905 р. на своєму з'їзді перейменували РУП на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП). Її лідерами стали В. Винниченко, С. Петлюра, М. Порш, Л. Юркевич та ін. УСДРП виступала за автономію України в складі Російської імперії.

Напередодні революції 1905 р. в Україні активізувалися ліберальні сили. 1904 р. вони створили в Києві Українську демократичну партію (УДП). Її лідерами були О. Лотоцький, Є. Тимченко, Є. Чикаленко. Восени 1904 р. окремі члени УДП, які вийшли з неї, поклали початок новій Українській радикальній партії (УРП). Її лідерами стали Б. Грінченко і С. Єфремов.

Під час революції у 1906-1907 рр. українські депутати брали участь у роботі російського парламенту – I та II Державної Думи. Парламентську громаду очолював адвокат І. Шраг. Студентам необхідно з'ясувати вимоги цієї громади та результати її роботи.

У 1908 р. було утворено Товариство українських поступовців (ТУП), лідером якого став М. Грушевський.

Наприкінці XIX - початку XX ст. активізується і політичне життя у Західній Україні. У 1895 р. у книзі Юліана Бачинського "Ukraina irredenta" ("Україна уярмлена") вперше в історії українського суспільно-політичного руху сформульовано та обґрунтовано тезу державної незалежності України.

Активно розгортався процес створення українських політичних партій, що сприяло піднесенню національної самосвідомості українського народу. Завоювавши у 1907 р. загальне виборче право до віденського парламенту, трудящі Галичини в 1908-1914 рр. розгорнули боротьбу за загальне виборче право й до галицького сейму. Галичина делегувала до австрійського парламенту 20 українців – переважно соціал-демократів та радикалів.

Важливою складовою суспільно-політичного руху на західноукраїнських землях початку XX ст. була діяльність спортивно-молодіжних організацій – "Сокіл" (засновник І. Боберський) та "Січ" (засновник К. Трильовський).

Студентам необхідно виділити спільні риси та відмінності у політичному житті Наддніпрянської та Західної України.

Тестові завдання до теми № 4

1. Терор, як головний засіб революційної боротьби, пропагувала впливова в Україні народницька організація:

- а) "Чорний переділ";
- б) "Народна воля";
- в) "Київська комуна".

2. В. Винниченко та С. Петлюра з грудня 1905 р. очолили:

- а) Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП);
- б) Український соціал-демократичний союз (УСДС або "Спілку");
- в) Українську партію соціалістів-революціонерів (УПСР).

3. Теза про необхідність політичної самостійності України була вперше сформульована і аргументована:

а) у 1895 р. Ю. Бачинським у книзі "Ukraina irredenta" ("Україна уярмлена");

б) у 1902 р. М. Міхновським у книзі "Самостійна Україна";

в) у 1905 р. у Маніфесті, підписаному Миколою ІІ.

4. Теза про існування "єдиного общеруського народу" від Закарпаття до Камчатки належить представникам течії:

- а) москвофілів;
- б) народовців;
- в) українофілів.

5. Ідейним натхненником Української думської громади, що діяла за І Державної думи Росії, був:

- а) М. Грушевський;
- б) І. Франко;
- в) В. Винниченко.

Семинар № 5. Міжвоєнний період в українських реаліях

План

1. Входження України до складу СРСР (Х. Раковський).
2. Політика українізації та феномен націонал-комунізму.
3. Зародження ідеології українського націоналізму (Є. Коновалець, Д. Донцов, С. Бандера).
4. Реалізація політики репресій проти інтелігенції та селянства. Голодомор 1932-1933 рр. В. Чубар.
5. Августин Волошин. Проголошення Карпатської України.

Теми рефератів

1. Християн Раковський – Голова РНК УРСР (1920–1923 рр.).
2. О. Шумський – головний представник націонал-комунізму.
3. Степан Бандера – співавтор Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.
4. Влас Чубар – Голова РНК УРСР (1923–1934 рр.).
5. Августин Волошин – президент Карпатської України.

Література

1. Історія України: навчальний посібник / Під загальною ред. В.А. Смолія. Київ : Альтернативи, 1997. С.268-371, 274-276, 285-288, 292-295, 304-306.
2. Історія України: навчальний посібник / М. В. Дедков, Ю. В. Іващенко, Г. Л. Кладова та ін. Запоріжжя : Дике Поле, 2002. С.232-271.
3. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля. 2016. С.297-334.
4. Кульчицький С. В. Раковський Християн Георгійович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2012. Т. 9 . С. 944.
5. Єфіменко Г. Г. Націонал-комунізм [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 7: Мі-О. 728 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Natsional_komunizm (останній перегляд: 04.08.2020)

1. На початку розгляду першого питання слід розказати про суспільно-політичне життя країни у 1920-х рр. Найбільша частина українських земель входила до складу Української РСР, яка виникла на уламках колишньої Російської імперії. Незважаючи на статус незалежної держави, Українська СРР разом із п'ятьма іншими радянськими (Азербайджан, Білорусія, Вірменія, Грузія, Росія) і трьома народними (Бухара, Далекосхідна Республіка, Хорезм) республіками утворювали "договірну федерацію" – Країну Рад. Незалежність УСРР, як і інших неросійських радянських республік, з самого початку була фікцією. РКП(б) здійснювала справжній контроль над армією, органами держбезпеки, радами, профспілками. Визначте передумови та етапи об'єднання радянських республік до складу єдиної держави, що увійшла в історію як СРСР. Охарактеризуйте зміни, що відбулися під час кожного етапу для УСРР.

Деякий час українському радянському урядові на чолі з Х. Раковським вдавалося зберігати певну автономність, зокрема укладати міжнародні договори, здійснювати зовнішню торгівлю, відкривати дипломатичні місії УСРР за кордоном. З'ясуйте, з якою країною було укладено перший мирний договір УСРР? Наведіть інші факти активної дипломатичної активності України.

Компетенція органів РСФФР в межах країни Рад юридично не була обумовлена, що призводило до втручання органів РСФФР в роботу органів національних республік або ж до повного їх ігнорування. Для підготовки проекту рішення про відносини РСФФР з іншими республіками ЦК РКП(б) створив комісію, яка 23-24 вересня 1922 р. затвердила розроблений наркомом національних справ РСФФР Й. Сталіним проект, який дістав назву плану "автономізації". Проаналізуйте його зміст. Які республіки підтримали цей план, які виступили проти? Яка позиція щодо плану «автономізації» була у Голови Раднаркому УСРР Х. Раковського? Як відреагував на план «автономізації» В.Ленін? Які недоліки він вбачав у сталінському проекті?

Слід відзначити, що 30 грудня 1922 р. на I з'їзді Рад СРСР було утворено СРСР, що складався з чотирьох державних утворень: РСФФР, УСРР, БСРР, ЗСФФР (Азербайджан, Вірменія, Грузія). За пропозицією керівника делегації УСРР М. Фрунзе з'їзд в основному затвердив декларацію про утворення СРСР і союзний договір.

Під час конституційного оформлення СРСР ряд керівників українського уряду відкрито виступили проти шовіністичних за своїм спрямуванням домагань центру. Однодумцями Х. Раковського були його заступник М. Фрунзе, нарком юстиції М. Скрипник, нарком освіти Г. Гринько. На XII з'їзді РКП(б) (17-25 квітня 1923 р.) Х. Раковський критикував Й. Сталіна за російський шовінізм і централізм. Важливо підкреслити, що український підхід до проблем конституційного оформлення СРСР вироблявся колегіально, за активної участі не тільки Раднаркому УСРР, але також і ЦК КП(б)У. Комісія у складі Х. Раковського, М. Фрунзе, В. Затонського, Е. Квірінга підготувала український проект Конституції СРСР, схвалений 23 травня 1923 р. на об'єднаному засіданні Президії ВУЦВК та Раднаркому України. Цей проект виходив з необхідності забезпечення господарської автономії республік, їхньої рівноправності у культурних та адміністративних питаннях. Потрібно з'ясувати, які запропоновані норми мали стати гарантією їхньої рівноправності, забезпечити суверенітет республік?

Такий солідарний виступ представників України становив неабияку небезпеку для сталінського керівництва, яке встановлювало в країні режим всевладдя партійного апарату. Тому зважені і помірковані пропозиції українського керівництва були не тільки відкинуті, але й засуджені на союзному рівні. А у червні 1923 р. Х. Раковського було звільнено з посади голови уряду УСРР, відкликано з УСРР і переведено на дипломатичну роботу. Після Х. Раковського Раднарком УСРР очолив В. Чубар. На відміну від свого попередника, який відзначався самостійністю і твердістю в обстоюванні власної думки, В. Чубар був провідником політики центру в Україні.

26 січня 1924 р. II з'їзд рад СРСР затвердив першу Конституцію СРСР. Після цього Українська СРР, як і всі інші національні республіки, остаточно втратила рештки суверенітету. У чому це виявилось?

2. Починаючи відповідь на друге питання, зазначте, що політика українізації (цей термін використовувався для визначення загальної політики коренізації саме в Україні)— це тимчасова політика ВКП(б), яка здійснювалась з 1920-х до початку 1930-х рр. ЦК КП(б)У й урядом УСРР з метою зміцнення радянської влади в Україні засобами поступок у вигляді запровадження української мови в школі, пресі й

інших ділянках культурного життя, а також в адміністрації — як державної мови республіки, прийняття в члени партії та у виконавчу владу українців. Які були причини запровадження радянським урядом політики коренізації, що в Україні отримала назву українізації? Які, на Вашу думку, зовнішньополітичні цілі переслідувало політичне керівництво СРСР?

Охарактеризуйте, коли простежуються початки політики українізації, а також відколи вона почала запроваджуватися послідовно й наполегливо як низка практичних заходів? Висвітлюючи перебіг українізації, покажіть, з якими труднощами і перешкодами, зумовленими специфікою історичного розвитку України, довелося зіткнутися. Зупиніться на дискусії щодо теорії "боротьби двох культур", що виникла на початку й точилась впродовж 1920-х рр., і яка наклала свій відбиток на весь культуротворчий процес даного періоду. У чому полягає зміст цієї теорії?

Отже, українізація, яка розроблялася у партійних кабінетах і починалася дещо декларативно, у процесі дискусії перетворилася на справу всього свідомого українства. Набравши обертів, вона проникла до всіх сфер і прошарків українського суспільства, на що не розраховували прихильники теорії "боротьби двох культур".

Головну роль у дальшому здійсненні українізації відігравав народний комісаріат освіти (якому тоді підлягали усі ділянки культури), очолюваний Олександром Шумським (1924-1927), а згодом Миколою Скрипником (1927-1933). О. Шумський активно провадив системну реформу освітніх установ, політику українізації в навчальних закладах, державному апараті, підтримував розвиток української культури та літератури, зокрема письменника М. Хвильового. З цього питання відбувся конфлікт з призначеним у квітні 1925 р. генеральним секретарем ЦК КП(б)У Л. Кагановичем. О. Шумський вимагав замінити того В. Чубарем, а на посаду голови РНК УСРР пропонував Г. Гринька. До цих суперечок втрутився генеральний секретар ЦК РКП(б) Й. Сталін, який у листі до членів політбюро ЦК КП(б)У поклав на О. Шумського відповідальність за поширення антиросійських настроїв в Україні. На травневому пленумі ЦК КП(б)У 1926 р. О. Шумський змушений був офіційно визнати свою помилку, але це його не врятувало. У 1927 р. був знятий з посади за звинуваченням у розвалі роботи наркомату освіти УСРР. Лютнево-березневий пленум ЦК КП(б)У 1927 р. констатував наявність

"націоналістичного ухилу Шумського" ("шумськізму"). На захист О. Шумського виступили чільні представники Комуністичної партії Західної України, що стало приводом для її розколу та наступної ліквідації. Відтоді він був змушений залишити Україну. Студентам потрібно охарактеризувати подальший життєвий шлях О. Шумського.

Далі студентів потрібно зауважити, що у визначенні шляхів розвитку української літератури, зокрема, і української культури, в цілому, велику роль відіграла так звана літературна дискусія, яка широко розгорнулася в 1925 р. У центрі шаленої боротьби літературних угруповань, у самому вирі різних думок, поглядів, концепцій опинився визначний письменник М. Хвильовий. Його сміливі заклики, які орієнтували розвиток української літератури на класичні світові зразки художньої творчості (на "психологічну Європу"), гостра критика культурного епігонства і рабського копіювання російської культури ("геть від Москви"), висміювання гопаково-шароварної "Просвіти" викликали пристрасну полеміку, виводили дискусію з суто літературних рамок у сферу політики. Чим завершилася літературна дискусія і які наслідки вона мала для М. Хвильового?

Провідну роль у розгромі "опозиції Шумського-Хвильового" відіграв М. Скрипник, який ще глибше й послідовніше почав здійснювати керівництво процесом українізації, коли було досягнуто значних успіхів у справі національно-культурного будівництва, духовного розквіту сил народу. Охарактеризуйте здобутки М. Скрипника на посаді наркома освіти.

Далі студентам потрібно охарактеризувати термін "націонал-комунізм". Коли він виникає? Назвіть найвідоміших українських націонал-комуністів. Чи мали українські націонал-комуністи вплив на українське населення? Чи вбачало більшовицьке керівництво загрозу для своєї влади з боку націонал-комуністів?

Потрібно акцентувати на тому, що, незважаючи на ідейний вплив, українські націонал-комуністи в КП(б)У, на відміну від всіляких опозицій, ніколи не мали організаційного оформлення. Це зумовлювалося як постійними намаганнями розколоти прихильників цієї ідеології та превентивними звинуваченнями московським центром окремих націонал-комуністів у "націонал-ухильництві", так і небажанням їх самих "піднімати сварку з національного питання" (О. Шумський).

Яким чином сталінське керівництво винищило націонал-комуністів? Які справи було сфабриковано? Яка була доля українських націонал-комуністів?

Ще однією значущою постаттю цього періоду в історії України був Влас Чубар, уродженець села Федорівка Пологівського району Запорізької області, випускник Олександрівського механіко-технічного училища, Голова РНК УСРР (1923-1934). Студентам пропонується самостійно охарактеризувати діяльність В. Чубаря.

3. Розгляд третього питання слід розпочати з того, що після поразки Української революції продовжували існувати осередки революційного руху, для яких Східна Галичина і Волинь залишалися базою визвольних змагань. У серпні 1920 р. була створена Українська військова організація (УВО) на чолі з Євгеном Коновальцем. Яку мету ставила новостворена організація? Є. Коновалець, колишній полковник Армії УНР, готуючись до створення більш масової організації, великого значення надавав розробці ідеології, яка б могла повернути до себе молодь. Необхідну роботу для цього виконав Дмитро Донцов.

У 1926 р. вийшла його фундаментальна, нині вже класична, праця "Націоналізм", що стала своєрідним Євангелієм та водночас підручником з визвольної боротьби для тих юнаків, які невдовзі стали членами Організації українських націоналістів (ОУН), а згодом і вояками УПА. Наголосить на тому, що у ній він найбільш чітко і завершено сформулював чітку ідеологічну позицію, відому сьогодні під назвою інтегрального (чи, іншими словами, чинного, вольового) націоналізму. "Інтегральний націоналізм" Д. Донцова в основних своїх рисах вже був відомий в Європі, насамперед в Румунії, Угорщині та Хорватії (назвіть прізвища представників). Він справді повернув молодь, але разом з тим викликав розбрат в українському національному русі. У чому це виявилось? Охарактеризуйте основні тези інтегрального націоналізму Д. Донцова.

ОУН виникла внаслідок об'єднання УВО та трьох дрібних студентських націоналістичних спілок. На початку 1929 р. у Відні відбувся установчий конгрес цієї організації. Згідно з рішенням конгресу організацію очолював Провід українських націоналістів, що склався під головуванням Є. Коновальця. Визначте основну мету та методи боротьби ОУН. Що саме призвело до зростання впливу ОУН? Відповідаючи на поставлені питання, слід підкреслити, що ідеологія

ОУН сформувала політичний світогляд цілого покоління західних українців і залишила глибокий слід в регіональному менталітеті.

Одним з представників галицької молоді, який активно долучився до діяльності ОУН, був Степан Бандера (1909-1959). Простежте його життєвий шлях. Активність ОУН на західноукраїнських землях значно зросла після того, як із червня 1933 р. крайовий провід очолив енергійний і рішучий С. Бандера. Він підготував два резонансні політичні вбивства, щоб помститися за наругу над українським народом: 22 жовтня 1933 р. було застрелено аташе радянського консульства у Львові О. Майлова, як представника комуністичного режиму, котрий організував колективізацію і Голодомор у Радянській Україні, а 16 червня 1934 р. – міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького, відповідального за проведення "паціфікації". У біографії С. Бандери центральне місце займають три події: перебування в польських в'язницях (1934-1939), арешт, а потім ув'язнення в німецькому концтаборі (1941-1944) і смерть від руки радянського агента Б. Сташинського (1959). Охарактеризуйте більш детально діяльність С. Бандери на різних етапах.

Далі потрібно торкнутися питання про те, що оцінки постаті С. Бандери є вкрай полярними. Проаналізуйте їх. Відзначте, що після розпаду СРСР для багатьох українців його ім'я стало символом боротьби за незалежність України. У свою чергу, серед жителів Польщі та Росії є такі, що ставляться до нього вкрай негативно, звинувачуючи у фашизмі, тероризмі, радикальному націоналізмі, що зокрема виявлялось у фізичній ліквідації лідерів відмінних від ОУН(б) українських націоналістичних течій, і колабораціонізмі. Поняття "бандерівці", похідне від його прізвища, поступово стало загальним і застосовним до українців з активною громадянською позицією, незалежно від їхнього ставлення до С. Бандери.

4. Починаючи відповідь на четверте питання, зазначте, що на початок 1930-х рр. політичне життя в Україні чим далі, тим більше визначала теза Й. Сталіна про загострення класової боротьби і наявність в республіках "повзучих" націоналістичних ухилів. Органи ДПУ/НКВС розгорнули масові репресії проти всіх прошарків населення. Починаючи з 1928 р. масові репресії трьома хвилями прокотилися по Україні.

Перша хвиля – 1928-1931 рр. Проаналізуйте найгучніші справи, сфабриковані сталінським керівництвом: "шахтинський процес",

процес "Спілки Визволення України (СВУ)", ліквідація УАПЦ. Ідеологічний наступ більшовиків на Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ) у 1920-1930 рр. був зумовлений будівництвом атеїстичної держави та спробою знищити Церкву як єдину в підрадянській Україні інституцію, що втілювала національні прагнення до духовної незалежності від Москви. Студент має охарактеризувати перебіг конфронтації між владою та УАПЦ. Також потрібно акцентувати, що хоча УАПЦ зазнала правових та адміністративних обмежень, як і інші церковні інституції в СРСР, проте, на відміну від інших таких інституцій, вона була цілковито знищена більшовицьким режимом, який ніколи після цього не дозволив відновити УАПЦ.

Після цього студент має зупинитися на етапах репресивної політики щодо "куркулів", показати її синхронізацію з планами здійснення колективізації, навести конкретні рішення радянських і партійних органів, у тому числі, постанову Політбюро ЦК ВКП(б) СРСР "Про заходи щодо ліквідації куркульських господарств у районах масової колективізації" від 30 січня 1930 р. Які були результати розкуркулення українського селянства? Наведіть статистичні відомості.

Друга хвиля масових репресій – 1932-1936 рр.: штучний голод, постишевський терор (проти інтелігенції та партпрацівників). У цей період відбулося тотальне винищення українського селянства під час штучно організованого голоду. Студент має акцентувати, що Голодомор 1932-1933 рр. в УСРР – це геноцид українського народу, здійснюваний тоталітарним комуністичним режимом у ході утвердження соціалістичного сектору економіки в СРСР, підпорядкування суспільства партійно-державним органам влади та встановлення в країні особистої диктатури Й. Сталіна. Визначте основні причини та трагічні наслідки Голодомору.

Далі треба підкреслити, що Голодомор у часі співпав з каральними акціями проти партійно-господарських кадрів України, які були звинувачені у націонал-ухильництві. У 1933 р. надісланий з Москви П. Постишев, який перебуваючи секретарем ЦК ВКП(б), обійняв посаду другого секретаря ЦК КП(б)У разом з головою ДПУ В. Балицьким розгорнули новий тур репресій: цькування вузівських викладачів, шкільних вчителів, діячів мистецтва, вчених, діячів Комуністичної партії Західної України, значну частину яких було

"пришито" до "викритої" того ж року "Української військової організації", яка нібито очолювала повстанську, шпигунську й диверсійну роботу, а також організацію саботажу в сільському господарстві.

Студентові потрібно розповісти також, що, крім УВО, ДПУ України невдовзі сфабрикувало справи "Польської організації військової", "Блоку українських націоналістичних партій" та інших.

Наприкінці 1934 р. було вбито С. Кірова. З блискавичною швидкістю розпочалося викриття груп "терористів". Для прискорення розправ було організовано Надзвичайні комісії військової колегії Верховного Суду СРСР ("трійки") як органи позасудових репресій. Посилилося переслідування тих, хто раніше належав до різних політичних партій, входив до опозиції чи навіть підозрювався в тому, що співчував опозиціонерам. Які організації та центри було викрито та розгромлено?

Наступна й остання напередодні Другої світової війни хвиля масових репресій розпочалася після пленуму ЦК ВКП(б) у лютому-березні 1937 р. Так званий "великий терор" 1937-1938 рр. був спрямований проти усіх соціальних верств країни, у тому числі проти партійно-державної та господарської номенклатури, військових. Зокрема, спустошуючих репресій зазнав як кадровий корпус Компартії України, так і її центральні органи. Студенту потрібно наголосити, що об'єктом переслідувань у цей час став також командний склад армії. Чому, на Вашу думку, постраждали досвідчені військові? Назвіть імена найбільш відомих командувачів, які постраждали під час «великого терору».

Отже, терор був тотальним, охоплював усі верстви населення. Головним наслідком масових репресій було фізичне винищення найбільш активної та інтелектуальної частини нації і тотальне розтління тих, кого терор не зачепив. Шляхом репресій відбулося остаточне утвердження сталінського тоталітарного режиму в СРСР і в Україні зокрема.

5. Починаючи відповідь на п'яте питання, доцільно наголосити на тому, що Августин Волошин (1874-1945) є однією з найвизначніших постатей історії Закарпаття Чехословацького періоду (1919-1939). Охарактеризуйте життєвий шлях цього видатного діяча.

Боротьба за автономію Підкарпатської Русі тривала впродовж 30-х років. 11 жовтня 1938 р. рада міністрів Чехословаччини після

тривалих переговорів погодилася на самоврядність краю і призначила раду міністрів Підкарпатської Русі на чолі з Андрієм Бродієм у складі трьох міністрів і двох статс-секретарів. Августин Волошин став статс-секретарем з питань охорони здоров'я і соціального забезпечення. Після арешту А. Бродія 26 жовтня 1938 р. у Празі, новим прем'єром Підкарпатської Русі став А. Волошин, на долю якого випали важкі випробування при будівництві Карпатської України.

1 листопада 1938 р. А. Волошин з помічниками виїхав на Віденський арбітраж, де від Підкарпатської Русі були відібрані міста Ужгород, Мукачево, Берегово та частина сіл і передані Угорщині. Новою столицею краю став Хуст, куди евакуювали державні установи і служби. В уряді залишилися лише троє А. Волошин, Ю. Ревай та Е. Бачинський. 9 листопада 1938 р. в Хусті створено Організацію народної оборони "Карпатська Січ" (ОНОКС) на чолі з головним комендантом Дмитром Климушем. Українська народна рада видала Маніфест з програмою дій нового уряду. 25 листопада вийшла постанова про запровадження державної української мови, а 30 грудня – про вживання назви "Карпатська Україна".

Під час виступу підкресліть, що з осені 1938 р. тривала гібридна війна, яку вела Польща та Угорщина проти автономної Карпатської України у складі Чехословаччини. У чому вона виявилася? 12 січня 1939 р. опубліковано заяву А. Волошина про вибори до сойму, а 13 січня створено партію Українське національне об'єднання; 24 січня сформований її центральний провід на чолі з Федором Реваєм. 12 лютого 1939 р. відбулися вибори до сойму Карпатської України з 32 послів, за яких проголосувало 92,4 відсотка виборців. 15 березня 1939 р. відкрилося засідання сойму, на якому президентом Карпатської України було обрано А. Волошина. Та в наступні дні Карпатська Україна була окупована угорськими військами. Її уряд опинився в екзилі у Празі.

Зверніть увагу на те, що постанови української держави відбулося після того, як Словаччина 14 березня проголосила себе незалежною, і Чехословаччина де-факто перестала існувати. Інакшого виходу у влади Карпатської України не залишалося: або угорська окупація, або незалежність. Навпаки – Карпатська Україна найдовше боронила свою свободу як колишня частина Чехословаччини, чим здивувала весь цивілізований світ.

Тестові завдання до семінару №5:

1. Голова Раднаркому УСРР упродовж 1920-1923 рр.?

- а) Д. Мануїльський;
- б) Х. Раковський;
- в) Г. Петровський;
- г) Г. Гринько.

2. Очільник Народного комісаріату освіти УСРР упродовж 1927-1933 рр.?

- а) Д. Лебедь;
- б) В. Чубар;
- в) М. Скрипник;
- г) В. Блакитний.

3. Автором праці "Націоналізм" є:

- а) Є. Коновалець;
- б) А. Мельник;
- в) Д. Донцов;
- г) М. Лебідь.

4. Автори Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.?

- а) К. Левицький, В. Кубійович;
- б) М. Панчишин, Я. Ребет;
- в) С. Бандера, Я. Стецько;
- г) Р. Шухевич, В. Стахів.

5. Хто очолював перший автономний уряд Підкарпатської Русі (Карпатської України)?

- а) А. Волошин;
- б) А. Бродій;
- в) С. Фенцик;
- г) І. Росоха.

Семинар № 6. Десталінізація в Україні

План

1. Микита Хрущов – організатор кампанії десталінізації.
2. Українці серед вищої партійної номенклатури. Дніпропетровський клан.
3. Активізація національно-визвольного руху: шістдесятники (Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Симоненко, Микола Холодний, Ліна Костенко).
4. Дисидентський рух 70-80-х рр. ХХ ст. Українська Гельсінська спілка.

Теми рефератів

1. М. Хрущов як керівник Радянської України у 1930-1940 рр.
2. Л. Брежнєв на Запоріжжі у 1946-1947 рр.
3. Характеристика літературної творчості відомих шістдесятників.
4. Суд над Василем Стусом на початку 1980-х рр. та роль В. Медведчука у ньому.

Література

1. Історія України: навчальний посібник / М.В. Дєдков, Ю.В. Іващенко, Г.Л. Кладова та ін. Запоріжжя : Дике Поле, 2002. 416 с.
2. Плохій С. Брама Європи. Пер. з англ. Р. Клочка. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.
3. Литвин В. Історія України: підручник / В. Литвин. 5-те вид., доп. Київ: Наук. Думка, 2016. 829 с.
4. Лазарович М. В. Історія України: навч. посіб. / М. В. Лазарович. 3-те вид. Київ : Знання, 2014. 685 с.
5. Історія України: навчальний посібник. / В. Ф. Панібудьласка, В. Ф. Деревінський, А. В. Торопа та ін. Київ : КНУБА, 2010. 140 с.

1. Післясталінський період в історії Радянського Союзу та УРСР можна поділяти на періоди перебування при владі трьох керівників КПРС – М. Хрущова (1953-1964), Л. Брежнєва (1964-1982), М. Горбачова (1985-1991), що визначені в історичній науці відповідно як "відлига", "застій" та "перебудова". Період між 1982-1985 рр., коли

генеральними секретарями КПРС були Ю. Андропов (1982-1984) та К. Черненко (1984-1985), були завершенням періоду застою.

Студентам пропонується поміркувати над тим, як довге та/або яскраве правління тієї чи іншої особистості залишає у суспільства різні думки щодо суті цього правління, інколи виникають неологізми, які описують дії керівника держави і таке інше. Які Ви знаєте «крилаті» вислови, пов'язані з прізвищами та діями керівників СРСР того часу, а у сьогоденні вони сприймаються як символи тодішньої епохи?

Микита Хрущов пройшов складний шлях державного та партійного діяча, був типовим представником радянської номенклатури сталінського періоду. Він був на вищих шаблях радянського керівництва впродовж 1930-1940 рр., у тому числі два рази призначався першим секретарем ЦК КП(б)У (1938-1941 та 1946-1947) і брав активну участь у здійсненні сталінської внутрішньої політики. Студентам пропонується проаналізувати, на основі знання біографії М. Хрущова, причини різкої зміни внутрішньої та зовнішньої політики СРСР, проведення політичної реформи – десталінізації, різноманітних соціально-економічних експериментів за правління М. Хрущова. Що стало визначним у цих змінах: життєвий досвід М. Хрущова чи його психологічні особливості?

Також студентам, особливо технічних спеціальностей, треба звернути увагу на технологічні звершення, що відбулися у цей час в СРСР та УРСР, передусім, перша хвиля освоєння космосу. Наскільки зацікавленість держави та її керівництва у наукових дослідженнях допомагають розвитку науки та техніки? Космічна гонка між СРСР та США у 1960-х рр. показує важливість державного патронату над науковим процесом в обох країнах. Проведіть паралелі з сучасністю, чи змінилася ситуація у цьому питанні?

2. Радянська партійна та державна номенклатура була інтернаціональною за своїм складом. Українці та вихідці з території України, які робили кар'єру у радянській номенклатурі, добивалися вищих посад у керівництві СРСР післявоєнного періоду. Головним фактором була формальна лояльність домінуючої ідеології марксизму-ленінізму, вимогам партійної дисципліни, відмова від національних особливостей на користь радянському інтернаціоналізму.

Найбільш відомі вихідці з України, які зайняли вищі посади в керівництві СРСР, – це керівники КПРС М. Хрущов та Л. Брежнєв, до

них можна додати В Щербицького – перший секретар ЦК КПУ (1972-1989), член ЦК КПРС (1961-1990), М. Щолокова – міністр внутрішніх справ СРСР (1966-1982), А. Кириленко – секретар ЦК КПРС (1966-1982) та інших.

Студентам пропонується проаналізувати біографію декількох вихідців з України, які стали представниками правлячої групи в СРСР. При цьому, по-можливості, визначитися щодо зв'язку даної людини з малою Батьківщиною впродовж будівництва кар'єри.

Леонід Ілліч Брежнев (1906-1982) – найбільш відома та цікава особистість з цього ряду. Період його правління – це одночасно і апогей розвитку СРСР і початок його остаточного падіння. Його життєвий шлях відображає розвиток країни Рад у ХХ ст. Народився у бідній родині у селі Каменське Катеринославської губернії (зараз місто Каменське, колишній Дніпродзержинськ), у 1920-1930-х рр. часто змінює місця роботи та посади, навчається, служить в РККА. Активна партійна кар'єра почалася у 1937-1938 рр. у Дніпропетровську. Після війни був першим секретарем обкому партії спочатку в Запоріжжі, потім у Дніпропетровську, керував партійними організаціями Молдови та Казахстану, був на інших вищих державних посадах. На початку 1960-х рр. остаточно стає представником вищого радянського керівництва. У жовтні 1964 р. один з активних учасників зміщення М. Хрущова. З 1966 р. став генеральним секретарем КПРС.

Упродовж 1960-1970-х рр. Л. Брежнев активно підтримував партійну та державну кар'єру людей, з якими працював до цього, та спирався на них. Серед цього кола номенклатури була велика кількість вихідців з Дніпропетровщини і навколишніх областей. Неофіційно цю групу можна назвати Дніпропетровський клан, яка мала великі можливості у пізньому СРСР та на початку розвитку незалежної України.

Студентам пропонується проаналізувати створення земляцтв у політичних та державних колах, що було притаманним тільки радянській авторитарній системі. Як, на Вашу думку, це було ознакою корумпованої державної системи, не дивлячись на формальний економіко-політичний стан держави, чи нормальність для функціонування держави, або, можливо, інший варіант?

3. В умовах пом'якшення радянського режиму наприкінці 1950 – на початку 1960-х рр. починається новий етап українського національно-визвольного руху, який приймає вигляд українського

шістдесятництва та дисидентства, які мали свої особливості, якщо порівнювати з подібними явищами в інших частинах СРСР. Це був період відчайдушних спроб чинити опір державній машині через можливі офіційні форми культурницької діяльності, створення текстів самвидаву, пошуку контактів з представниками Заходу.

Найбільш відомими представниками українського шістдесятництва були Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Симоненко, Микола Холодний, Ліна Костенко та інші.

Студентам пропонується проаналізувати біографію і творчу діяльність деяких з них та визначитися, що підбурило цих людей виходити за рамки радянського культурного офіціозу, оцінити співвідношення у їх творчості між загальнодемократичним та національним, потягом до загальної свободи та намаганням ствердити свої національні почуття.

4. Наростання негараздів у суспільстві впродовж 1970-1980-х рр. викликало посилення незадоволення у різних верствах населення. Дисиденти на чільне місце висували необхідність духовного та культурного відродження українського народу, зокрема, його національної самобутності, традицій, мови, правдивого висвітлення історичного минулого. Вони протестували проти переслідування за переконання, незаконних арештів, вимагали дотримання Конституції та законів, відстоювали ідеї гуманізму і демократії, особистої та національної свободи, прав людини.

У листопаді 1976 р. група правозахисників об'єдналася в Українську групу сприяння виконанню Гельсінських угод в Україні, або Українську Гельсінську Спілку (УГС). Її керівником став письменник Микола Руденко, серед відомих представників УГС – М. Григоренко, Л. Лук'яненко, І. Кандиба, Н. Світлична, В. Чорновіл, В. Стус, О. Бердник та інші.

Офіційна діяльність УГС протрималася недовго, після погіршення відносин з Заходом радянський режим вже у 1977 р. заарештував М. Руденка, поступово до 1981 р. були заарештовані усі інші члени УГС.

Чималий пласт антирежимної опозиції становили також борці за свободу совісті, зокрема, представники православної й репресованої УГКЦ та різних протестантських церков.

Отже, основними течіями опозиційного руху в Україні у 1970-х-1980-х рр. були: самостійницька, представлена національно-

визвольним рухом підпільних груп; національно-культурницька, яку презентував рух шістдесятників, правозахисна та рух за свободу совісті.

Тестові завдання до семінару №6

1. Чому саме М. Хрущов після смерті Й. Сталіна став першим секретарем ЦК КПРС?

а) М. Хрущов був видатним марксистом, продовжувачем справи В. Леніна;

б) М. Хрущов був прихильником реформ і перетворень;

в) фігура М. Хрущова була компромісною. Він був достатньо авторитетним і не належав до найближчого оточення Й. Сталіна;

г) М. Хрущов був відомим борцем за демократію і мир.

2. Л. Брежнев був Генеральним секретарем ЦК КПРС:

а) 1946-1953 рр.;

б) 1953-1964 рр.;

в) 1964-1982 рр.;

г) 1982-1984 рр.

3. Хто з цих літературних діячів відноситься до хвилі "шістдесятників":

а) Л. Костенко;

б) М. Зеров;

в) М. Хвильовий;

г) В. Стус;

д) О. Гончар;

ж) П. Загребельний.

4. Що спричинило активізацію дисидентського руху у 60-70-ті рр. XX ст.?

а) послаблення тоталітарного режиму, прийняття Конституції, яка закріплювала законодавчо права громадян на свободу слова, друку, об'єднання в громадські організації;

б) послаблення міжнародної напруги, прагнення керівництва СРСР продемонструвати всьому світові наявність в СРСР легальної політичної опозиції;

в) наростання кризових явищ у всіх сферах життя радянського суспільства при фактичній відсутності гарантій для реалізації громадянами своїх політичних прав і свобод.

5. Позначте твердження, що розкриває основний зміст поняття "Українська Гельсінська група":

а) громадська організація, яка ставила за мету політичну боротьбу проти існуючого режиму, добивалася реалізації Україною конституційного права на добровільний вихід із складу СРСР;

б) громадсько-політична організація, яка ставила за мету демократизацію суспільно-політичного життя республіки шляхом ліквідації монополії КПРС на владу;

в) громадська організація, яка керувалася гуманітарно-правовими мотивами, спрямовуючи свою діяльність на ознайомлення світового співтовариства з фактами порушення прав людини в Україні;

г) політична організація, яка виступала за здобуття повної національно-державної незалежності України, структурну перебудову економіки республіки на ринкових засадах.

Семінар №7. Україна: відновлення незалежності

План

1. Леонід Кравчук – перший президент України.
2. Леонід Кучма – "хрещений батько" олігархічного капіталізму.
3. Віктор Ющенко та Віктор Янукович: два полюси українського олігархату.
4. Майдан 2014 р. Герої Небесної сотні. Російська агресія. Петро Порошенко.
5. Переформатування влади. Володимир Зеленський.

Теми рефератів

1. Наукова діяльність Л. Кравчука.
2. Літературна діяльність Л. Кучми.
3. Помаранчева революція.
4. Герої Небесної сотні.
5. "Я Ваш вирок!".

Література

1. Шаповал Ю. І. Кравчук Леонід Макарович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2009. Т. 5 Кон — Кю. С.276.

2. Шаповал Ю. Кучма Леонід Данилович // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С.385.

3. Віктор Ющенко. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті / [розмова Віктора Ющенка з Олександром Зінченком(літ. запис) / Харків: Фоліо, 2014. 511 с.

4. Віктор Янукович – біографічна довідка. Архів оригіналу за липень 2017 р. (процитовано 29 січня 2019 р.).

5. Біографія Петра Порошенка. Офіційний сайт Президента України. Архів оригіналу за 20 травня 2015. Процитовано 9 травня 2018.

6. Володимир Зеленський на офіційному сайті Президента України.

1. Відповідь на це питання варто розпочати з висвітлення біографії Леоніда Кравчука: ким були його батьки, дитячі роки, здобуття освіти, партійна та суспільна діяльність. Особливо слід виділити роль Л. Кравчука у здобутті Україною незалежності. Okремо треба звернути увагу на діяльність Л. Кравчука, як першого Президента незалежної України, розбудову ним української державності. При цьому, варто звернутись до внутрішньої та зовнішньої політичної діяльності першого Президента незалежної України. Студенту, що відповідає на це питання, також необхідно зробити оцінку таких кроків Президента, як: відмова від ядерної зброї; заходи, щодо збереження територіальної цілісності України тощо. 1994-2006 рр. Леонід Кравчук – народний депутат України II-IV скликань, входив до комітету Верховної ради з іноземних справ та зв'язків із країнами СНД Верховної Ради України. На завершення відповіді, необхідно назвати, якими державними нагородами було відзначено політичну та суспільну діяльність Л. Кравчука, його роль у політичному і суспільному житті сучасної України. Суттєвим доповненням до розгляду цього питання, стане виступ студента з рефератом на тему: "Наукова діяльність Л. Кравчука".

2. Розгляд цього питання варто розпочати з висвітлення основних віх біографії Леоніда Кучми. Він народився в с. Чайкине, Новгород-Сіверського району на Чернігівщині. Батько – Данило Прокопович Кучма, учасник Другої світової війни, загинув на фронті в 1944 р. Мати – Параска Трохимівна Кучма, колгоспниця. Далі необхідно розповісти про юнацькі роки та здобуття другим Президентом України освіти. Okремо варто торкнутися кар'єрного росту Л. Кучми. При цьому слід чітко відокремити перший період його трудової діяльності (1960-1992) і другий – з 1992 р. Студентові також необхідно показати відмінності першого

терміну президентства Л. Кучми від другого, пояснити причини цих відмінностей. Під час висвітлення другого терміну президентства Л. Кучми, треба наповнити змістом поняття – "касетний скандал". Важливо звернутись й до його політики стосовно НАТО та ЄС. Доповідач обов'язково повинен торкнутись болючого питання авіакатастрофи від 4 жовтня 2001 р. Ту-154 російської авіакомпанії "Сибір", що летів з Тель-Авіва до Новосибірську й загинув над Чорним морем (загинуло 78 осіб). Необхідно зазначити політичні наслідки цієї події. Останнім етапом відповіді стане розповідь про завершення каденції президентства Л. Кучми, надання оціночних характеристик його діяльності на цій високій посаді, зокрема багатовекторній політиці. Наприкінці відповіді, слід відмітити участь Л. Кучми в суспільних та політичних процесах сучасної України. Доповідач, також, повинен вказати, які державні нагороди та почесні звання отримав Л. Кучма. Його ж літературну діяльність варто висвітлити у підготовленому рефераті.

3. Студенту, який буде відповідати на це питання, необхідно надати біографічні відомості стосовно Віктора Ющенка, включно з його банківською кар'єрою. Політична кар'єра В. Ющенка формувалась у 1993-2003 рр. Він є кандидатом економічних наук. Захистив дисертацію на тему "Розвиток попиту та пропозиції на гроші в Україні" в 1998 р. в Українській академії банківської справи (Суми). Від кінця 1999 р. до травня 2001 р. В. Ющенко був Прем'єр-міністром України. В цей час вперше за роки незалежності Україна отримала приріст ВВП.

У січні 2002 р. виник опозиційний до влади виборчий блок "Наша Україна", який очолив В. Ющенко. На парламентських виборах у березні 2002 р. в багатомандатному окрузі цей блок сформував найбільшу фракцію у Верховній Раді. Керівником виборчого штабу був П. Порошенко. Під час масових протестних акцій «Повстань, Україно!» 2002-2003 рр. у суспільстві та політикумі визріла думка, що В. Ющенко повинен балотуватися на наступних президентських виборах від опозиції. Він був визнаний Центральною виборчою комісією переможцем повторного туру голосування 26 грудня 2004 р. (після рішення Верховного Суду України від 20 січня 2005 р., офіційно оголошений третім Президентом України). В. Ющенко знаходився на посаді Президента України з 2005 по 2010 рр. Доповідачеві необхідно надати характеристику його президентства, визначити основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики держави цього періоду. Наступним кроком стане визначення причин руйнації помаранчевої команди, першого розпуску парламенту, конфлікту В. Ющенка та Ю. Тимошенко.

Також необхідно розкрити, які положення передвиборчої програми В. Ющенка було виконано, а які ні (із зазначенням причин). Далі необхідно зробити аналіз результатів діяльності В. Ющенка на посаді Президента України. Завершити доповідь треба його громадською (після президентської) діяльністю, а також якими державними нагородами та почесними званнями його було відзначено.

Для продовження відповіді на це питання, викладачеві варто запросити другого доповідача, який розкриє причини політичного конфлікту "двох Вікторів" та надасть характеристику В. Януковичу – четвертому Президенту незалежної України. Студенту необхідно надати біографічні дані В. Януковича, його просування кар'єрною скарпеткою, зокрема – політичною. Особливу увагу слід звернути на: отриманні посади Голови Донецької облдержадміністрації; посади Прем'єр-міністра України (21.11.2002-5.01.2005); участі у боротьбі на президентських виборах 2004 р.; опозиційній діяльності (2005-2006); перебуванні на посаді Прем'єр-міністра України (4.11.2006-18.12.2007); його опозиційній діяльності (2007-2010) та перемозі на президентських виборах 2010 р. Далі слід зупинитися на внутрішній та зовнішній політиці Президента В. Януковича, його Конституційному перевороті та узурпації влади. Окремо слід розкрити позицію В. Януковича під час протистояння в Україні 18-20 лютого 2014 р. Наприкінці відповіді, треба розглянути усунення В. Януковича від влади, законність та конституційність цієї події. На останок, студенту варто надати узагальнюючу характеристику діяльності Президента В. Януковича.

4. Надаючи відповідь на це питання, варто звернути увагу на біографічні данні П. Порошенка, його політичну діяльність та роботу на державних посадах. Варто зазначити, що президенство П. Порошенка припало на початок війни на Сході України. Наступним кроком стане розгляд внутрішньої та зовнішньої політики нашої держави за каденцію П. Порошенка. На останок, необхідно наголосити досягнення і прорахунки Президента П. Порошенка та причини його програшу на виборах Президента України у 2019 р. В. Зеленському. Необхідно також освітити громадську та політичну діяльність П. Порошенка в Україні після поразки на виборах.

5. Відповідь на це питання традиційно варто розпочати з біографії Президента України В. Зеленського, його родини. Наступним кроком може стати опис шляху В. Зеленського до політики. Окремо слід звернутись до причин перемоги В. Зеленського на президентських виборах над досвідченим політиком П. Порошенком. Далі слід розкрити

зміст передвиборчих обіцянок Президента народів України та причин їх невиконання. Також варто розглянути: чому В. Зеленський неодноразово піддавався критиці з боку громадськості; чому протягом року його президентства різко впав рейтинг популярності В. Зеленського серед українців; які кроки зробив Президент, щоб переломити ситуацію в державі; яку він проводить внутрішню та зовнішню політику?

Тестові завдання до семінару №7

- 1.** Україна позбулася статусу ядерної держави за часи президентства:
 - а) Л. Кравчука;
 - б) Л. Кучми;
 - в) В. Ющенко;
 - г) В. Януковича.
- 2.** Який президент очолював Україну два терміни:
 - а) Л. Кравчук;
 - б) Л. Кучма;
 - в) В. Ющенко;
 - г) В. Янукович.
- 3.** Який колишній Президент України захоплюється бджолярством?
 - а) Л. Кравчук;
 - б) Л. Кучма;
 - в) В. Ющенко;
 - г) В. Янукович.
- 4.** Якому Президенту України було оголошено підозру у державній зраді?
 - а) Л. Кравчуку;
 - б) Л. Кучмі;
 - в) В. Ющенко;
 - г) В. Януковичу.
- 5.** Гасло "Армія, мова, віра!" використав на виборах Президента України:
 - а) Л. Кучма;
 - б) В. Ющенко;
 - в) В. Янукович;
 - г) П. Порошенко.
- 6.** Серед Президентів України отримав юридичну освіту:
 - а) Л. Кучма;
 - б) В. Ющенко;
 - в) П. Порошенко;
 - г) В. Зеленський.